

ناروز آمدی محتوا، پیامد تأخیر در انتشار مجله‌های علمی / پژوهشی ایران

زهرا ناصری^۱

دکتر محمد حسین دیانی^۲

چکیده

هدف این پژوهش، تعیین میزان تأخیر انتشار مجله‌های علمی ایران در حوزه‌های شش‌گانه در طی سالهای مورد نظر و شناسایی دلایل این تأخیر و ارائه پیشنهادهاى عملی برای انتشار به موقع مجله‌های علمی است. روش پژوهش، پیمایشی و توصیفی بوده است. داده‌ها با مراجعه به کتابخانه آستان قدس رضوی (بخش نشریات) و برخی از پایگاه‌های اطلاعاتی و سایت کمیسیون نشریه‌های علمی کشور و سایت magiran جمع‌آوری شد. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد از ۴۲۲ عنوان مجله علمی، ۲۹۱ عنوان یعنی حدود ۶۹٪ از مجلات با تأخیر منتشر می‌شوند. از این تعداد ۲۱/۳٪ از مجله‌ها فقط یک شماره و ۲۷٪ بیش از سه شماره تأخیر دارند. همچنین، نتایج حاکی از آن است که بیشترین میزان تأخیر انتشار مجله‌ها به ترتیب در حوزه‌های کشاورزی، علوم انسانی، علوم پایه، و کمترین میزان تأخیر به ترتیب در حوزه‌های علوم پزشکی، مهندسی و هنر بوده است. در این مقاله، مهمترین علل تأخیر انتشار مجله‌های علمی بررسی و برای بهبود وضعیت مجله‌های علمی، راهکارهایی ارائه گردیده است.

کلیدواژه‌ها: مجله‌های علمی، تأخیر در نشر مجله، ناروز آمدی محتوای مجله‌ها.

۱. دانشجوی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد snaseri5@gmail.com

۲. عضو هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد daneshvarz85@gmail.com

مقدمه

ارتباط‌های علمی، پایه و اساس تداوم و پیشرفت جوامع بشری است. بدون وجود ارتباط علمی، امکان انتقال اندیشه‌ها و دستاوردهای علمی میسر نخواهد شد، چون دستاوردهای علمی متعلق به تمام افراد بشر است. دانشمندان یافته‌های پژوهش‌هایشان را آگاهانه و به گونه‌ای ارادی، به یکدیگر انتقال می‌دهند و برای این انتقال از مجراهای متفاوتی که یکی از شناخته‌ترین آنها مجله‌های علمی است، استفاده می‌کنند (خادمیان، ۱۳۸۰). مجله‌های علمی، مهمترین مجرا برای انتقال یافته‌ها به هم‌تایان در سراسر جهان است. مقاله‌های علمی منتشر شده در مجله‌ها، سهم محقق را در پیشرفت دانش نیز نشان می‌دهد و ملاکی برای ارزشیابی فعالیت‌های او توسط همکارانش به شمار می‌آید. اهمیت مجله‌های علمی تا بدان حد است که کمیّت مقاله‌های آن به عنوان یکی از شاخصهای توسعه در کنار دیگر شاخصها از قبیل تولید صنایع، جمعیت، تعداد افراد باسواد و... قرار می‌گیرد. مطالعه مجله‌های علمی نه تنها محقق را از وضعیت علمی در زمینه‌ای خاص با خبر می‌کند، بلکه محققان را از یافته‌های دیگر محققان آگاه می‌سازد و این مورد افزون بر این که بر غنای دیگر مطالعات می‌افزاید، مانع دوباره کاری نیز می‌شود.

بیان مسئله

یکی از دلایل با اهمیت تلقی شدن مجله‌ها، توان آنها در سرعت اطلاع‌رسانی درباره تحقیقات است. بر این اساس، انتشار به موقع هر شماره از مجله، شاخصی با ارزش تلقی می‌شود؛ موردی که ممکن است در واقعیت به وقوع نپیوندد. چنان‌که بررسی‌های اولیه در بخش نشریات کتابخانه‌های مختلف نشان می‌دهد، مجله‌ها با تاخیر بسیار زیادی در قفسه‌های مخصوص نشریه‌ها و کاردکس کتابخانه‌ها قرار

می‌گیرند و این تأخیر از تأثیرهای بعدی گزارش‌های علمی می‌کاهد. بر این اساس، دو هدف پژوهش حاضر عبارتند از:

۱. آشکارسازی میزان تأخیر انتشار مجله‌های علمی - پژوهشی ایران در شش حوزه علوم انسانی و اجتماعی، فنی و مهندسی، کشاورزی، علوم پایه، علوم پزشکی، هنر و معماری در سال‌های مورد نظر است.
۲. شناسایی دلایل تأخیر در انتشار مجله‌های علمی - پژوهشی در حوزه‌های مختلف و ارائه پیشنهادهایی عملی برای انتشار به موقع مجله‌هاست.

سؤالات پژوهشی:

۱. وضعیت توزیع مجله‌های علمی - پژوهشی در زمینه‌های موضوعی مختلف چگونه است؟
۲. فاصله انتشار مجله‌های علمی - پژوهشی ایران در حوزه‌های شش‌گانه، از نظر زمانی چگونه است؟
۳. وضعیت مجله‌های علمی از نظر انتشار به موقع در حوزه‌های شش‌گانه چگونه است؟
۴. میزان تأخیر انتشار مجله‌های علمی کشور بر حسب شماره انتشار در حوزه‌های شش‌گانه چقدر است؟
۵. تأخیر در انتشار مجله‌های علمی - پژوهشی ایران، بیشتر ناشی از چه عواملی است؟

فرضیه

۱. بین نرخ تأخیر انتشار مجله‌های علمی - پژوهشی ایران در حوزه‌های شش‌گانه، تفاوت معناداری وجود دارد.

۲. درصد مجله‌هایی که با تأخیر منتشر می‌شوند، در هر شش حوزه موضوعی، بیشتر از ۵۰٪ است.

جامعه پژوهشی

جامعه مورد مطالعه، شامل تمامی مجله‌های علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی جاری مصوب کمیسیون نشریات علمی ایران در شش حوزه علوم انسانی و اجتماعی، فنی و مهندسی، کشاورزی، علوم پایه، علوم پزشکی، هنر و معماری در سالهای مورد نظر است که در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، به عنوان یکی از کتابخانه‌های هفتگانه ملی ایران، باید وجود داشته باشد.

روند اجرای پژوهش

با مراجعه به سایت کمیسیون نشریات علمی کشور، اطلاعات مورد نیاز در مورد مجله‌های علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی در شش حوزه علوم انسانی و اجتماعی، فنی و مهندسی، کشاورزی، علوم پایه، علوم پزشکی، هنر و معماری در سالهای مورد نظر، جمع‌آوری و وارد برنامه اکسل^۱ شد. سپس، به منظور کسب اطمینان در خصوص آخرین شماره انتشار مجله‌های مذکور از سایت (magiran)^۲، ایران مدکس^۳، بخش نشریات کتابخانه آستان قدس، کتابخانه‌های دانشگاه‌های فردوسی و دانشگاه علوم پزشکی مشهد و جستجو در سایت خود نشریه‌ها و جستجو در اینترنت استفاده شد و پس از ورود اطلاعات به برنامه spss، با استفاده از نرم‌افزار فوق، داده‌ها تجزیه و تحلیل گردید.

1. Excel.
2. www.magiran.com.
3. www.iranmedex.com.

تعریف‌های عملیاتی

مجله‌های علمی - پژوهشی: مجله‌های دارای امتیاز در هر یک از شش حوزه علوم انسانی و اجتماعی، فنی و مهندسی، کشاورزی، علوم پایه، علوم پزشکی، هنر و معماری که از کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور رسماً مجوز علمی - پژوهشی اخذ کرده‌اند.

مجله‌های علمی - ترویجی: مجله‌های دارای امتیاز در هر یک از شش حوزه علوم انسانی و اجتماعی، فنی و مهندسی، کشاورزی، علوم پایه، علوم پزشکی، هنر و معماری که از کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور، رسماً مجوز علمی - ترویجی اخذ کرده‌اند.

فرخ تأخیر: سنجش فاصله زمانی بین موعد مقرر برای انتشار و زمانی که در واقع مجله منتشر می‌شود.

پیشینه پژوهش

هر چند به صورت خاص در این موضوع (تأخیر نشریه‌های علمی) پژوهشی انجام نشده است، در پژوهشهایی که با هدفهای متفاوت وضعیت مجله‌های علمی - پژوهشی از سوی متخصصان مورد مطالعه قرار گرفته، به این نکته توجه شده است. دیانی (۱۳۶۷) در بررسی خود با عنوان «روند انتشار و توقف مجله‌های فارسی» هر چند به طور مستقیم به مسأله تأخیر نپرداخته است، اما شاید نخستین محققى بود که در تحقیق خود به لزوم انتشار به موقع مجله‌ها و زیانهای ناشی از تأخیر در انتشار مجله‌های علمی در جامعه اشاره نمود. این تحقیق که از طریق تجزیه و تحلیل سالهای انتشار مجله‌های فارسی صورت گرفته، بیانگر این نکته است که فقط تعداد معدودی از مجله‌های صدرصد علمی که به دانشگاه‌ها، وزارتخانه‌ها،

انجمن‌های حرفه‌ای وابسته هستند، کمتر از همه انواع دیگر مجله‌ها تحت تأثیر تغییرات فرهنگی، سیاسی و اقتصادی قرار می‌گیرند و می‌توانند سالهای متمادی به حیات خود ادامه دهند و دچار بدترین تأخیر یعنی توقف دائم نشوند.

«کیا» (۱۳۷۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت و عوامل مؤثر بر انتشار و عدم انتشار نشریات علمی» که از طریق پرسشنامه، مصاحبه و بررسی پرونده‌های ناشران علمی انجام داد، به این نتیجه رسید که از نظر انتشار به موقع، از میان ۸۰ مجله علمی، ۵۱ نشریه به طور مستمر منتشر شده و وقفه‌ای در انتشار آنها پدید نیامده است. بررسی متون در خارج نشان داد موضوع تأخیر انتشار مجله‌ها در دهه‌های قبل از ۲۰۰۰ بیشتر مورد توجه افراد علاقه‌مند در این حوزه بوده است، به گونه‌ای که با انجام پژوهشهای متعدد در این زمینه و با ارائه راهکارهای مناسب، تلاشهای زیادی در جهت رفع مشکل تأخیر انتشار مجله‌های علمی صورت گرفته است. در زیر، به چند مورد از این پژوهشها اشاره می‌شود.

«شفرد»^۱ (۱۹۷۳) در بررسی خود نشان داد برای انتشار مقاله‌ای با موضوع شیوه درمان جدید برای یک نوع مسمومیت خاص در یک مجله پزشکی، ۲۱ ماه زمان لازم است. لذا یافته‌های مندرج در مقاله در فاصله نگارش تا انتشار، به احتمال زیاد از طریق کانالهای ارتباطی دیگر از قبیل روزنامه، مجله‌های عمومی، رادیو و ... به اطلاع مردم رسیده است. بر این اساس، حتی اگر مجله به موقع منتشر شود. از ارزش علمی اطلاعات مندرج در مقاله‌های نشر یافته در آن، کاسته شده است.

«لوول»^۲ و «مودی»^۳ (۱۹۹۸) در مقاله خود با عنوان «تأخیر انتشار در رشته‌های علوم و ارتباطشان با دیگر رشته‌های علمی» نشان داد میزان تأخیر انتشار در حوزه‌های ریاضی و فنی نسبت به سایر حوزه‌های علمی دیگر کوتاه‌تر است.

1. Shephard, David AE.
2. Luwel, M.
3. Moed, HF.

«اگ لو»^۱ (۲۰۰۰) در مقاله خود با عنوان «نفوذ تأخیر انتشارات بر توزیع سنی مشاهده شده در متون علمی» نشان داد میزان تأخیر انتشار مجله‌ها با توزیع سنی یا سابقه انتشار آن رابطه مستقیمی دارد، به گونه‌ای که هرچه سابقه نشر یک مجله بیشتر باشد، میزان تأخیر انتشار آن مجله کمتر است. به عبارت دیگر، مجله‌های با سابقه نشر بیشتر، با تأخیر کمتری نسبت به مجله‌های با سابقه کمتر منتشر می‌شوند.

«آمات»^۲ (۲۰۰۸) در مقاله خود با عنوان «ویراستاری و تأخیر انتشار مقاله‌های پذیرفته شده در ۱۴ مجله پژوهشی تغذیه انتخاب شده» نشان داد که میانگین تأخیر انتشار مقاله‌های پذیرفته شده در یکسری از مجله‌های انتخاب شده در حوزه تغذیه، بین ۲۴۴ تا ۴۵۲ روز است؛ در عین حال در مجله‌های «تکنولوژی و تحقیقات غذایی اروپایی»^۳ و «بیوشیمی غذایی و کشاورزی»^۴ نسبت به سایر موضوعات در این حوزه تأخیر کمتری مشاهده شده است. براساس این تحقیق، بیشترین میزان تأخیر به طولانی بودن فرایند داوری نسبت داده شده است.

بنا به موارد بالا، با دو نوع تأخیر در نشر یافته‌های علمی روبرو هستیم. تأخیر بین دستیابی به یافته‌های علمی تا انتشار گزارش این یافته‌ها در نشریه ادواری که در موعد مقرر منتشر می‌شود و تأخیر از موعد مقرر نشر تازمانی که مجله در واقع منتشر می‌شود. در این پژوهش، مورد دوم بررسی شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

تجزیه و تحلیل یافته‌ها بر اساس تقدّم و تأخر سؤالهای اساسی پژوهشی به شرح زیر است:

1. Leo Egghe.
2. Amat , Carlos B.
3. European Food Research and technology.
4. Agricultural and food Chemistry.

۱. وضعیت توزیع مجله‌های علمی در هر یک از حوزه‌های مختلف موضوعی طی سالهای مورد نظر

بر اساس اطلاعات مندرج در جدول ۱، مجموع مجله‌های دارای رتبه علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی منتشر شده در ایران تا سال ۱۳۸۸، ۴۲۲ عنوان است که از این تعداد ۱۴۴ عنوان به حوزه علوم پزشکی و ۱۳۸ عنوان به حوزه علوم انسانی و ۶۰ عنوان به مهندسی و ۴۴ عنوان به کشاورزی و ۳۱ عنوان به علوم پایه و فقط ۵ عنوان به هنر و معماری تعلق دارد. بر اساس این جدول، بیشترین تعداد مجله‌های علمی - پژوهشی، به علوم پزشکی با ۳۴/۱٪ و کمترین تعداد به هنر و معماری با ۱/۲٪ اختصاص دارد.

جدول ۱. وضعیت توزیع مجله‌های علمی در حوزه‌های شش گانه

حوزه‌های موضوعی	تعداد	درصد
علوم انسانی	۱۳۸	۳۲/۷
علوم پزشکی	۱۴۴	۳۴/۱
علوم پایه	۳۱	۷/۳
مهندسی	۶۰	۱۴/۲
کشاورزی	۴۴	۱۰/۴
هنر و معماری	۵	۱/۲
جمع	۴۲۲	۱۰۰٪

۲. تعداد مجله‌های علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی از کل مجله‌های منتشر شده در کشور

با توجه به مندرجات جدول ۲، ملاحظه می‌شود که از بین ۴۲۲ عنوان مجله علمی در کشور، ۳۶۲ عنوان دارای رتبه علمی - پژوهشی و ۶۰ عنوان دارای رتبه علمی - ترویجی است.

جدول ۲. مجله‌های علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی

نوع مجله	تعداد	درصد
علمی - پژوهشی	۳۶۲	۸۵/۸
علمی - ترویجی	۶۰	۱۴/۲
جمع	۴۲۲	۱۰۰٪

۳. فاصله انتشار مجله‌های علمی ایران در سالهای مورد بررسی

داده‌های جدول ۳ حاکی از آن است که بیشترین تعداد مجله‌های علمی، یعنی حدود ۷۵/۴٪ از کل مجله‌ها، با فاصله انتشار «فصلنامه» منتشر می‌شوند و مجله‌های علمی با فاصله انتشار «ماهانه» درصد بسیار کمتری از مجله‌ها را تشکیل می‌دهند.

جدول ۳. فاصله انتشار مجله‌های علمی ایران در سالهای مورد بررسی

فاصله انتشار	تعداد	درصد
ماهانه	۱۴	۳/۳
دوماهانه	۱۸	۴/۳
فصلنامه	۳۱۸	۷۵/۴
دو فصلنامه	۷۰	۱۶/۶

۴. وضعیت انتشار به موقع مجله‌های علمی در سالهای مورد بررسی

بین سالهای ۸۶-۸۸ از ۴۲۲ عنوان مجله علمی - پژوهشی، تنها ۳۱٪ یعنی ۱۳۲ عنوان مجله به موقع و ۲۹۰ عنوان یعنی ۶۹٪ از مجله‌های علمی، با تأخیر منتشر شدند.

۵. میزان تأخیر انتشار مجله‌های علمی کشور برحسب شماره انتشار

اطلاعات مندرج در جدول ۵ نشانگر آن است که از بین ۴۲۲ عنوان مجله علمی، ۲۹۱ عنوان به موقع منتشر نمی‌شود که از این میان ۹۰ عنوان با یک شماره تأخیر و ۳۹ عنوان از مجله‌ها با ۲ شماره تأخیر و ۴۷ عنوان با ۳ شماره تأخیر و ۱۱۴ عنوان با بیش از ۳ شماره تأخیر، منتشر شدند.

جدول ۵. میزان تأخیر انتشار مجله‌های علمی برحسب شماره انتشار

میزان تأخیر	تعداد	درصد
یک شماره	۹۰	۲۱/۳
دو شماره	۳۹	۹/۲
سه شماره	۴۷	۱۱/۱
بیش از سه شماره	۱۱۴	۲۷

۶. میزان تأخیر مجله‌های علمی در حوزه‌های موضوعی شش‌گانه

مطابق اطلاعات مندرج در جدول ۶، ۴۷/۹٪ از مجله‌های علوم پزشکی، ۴۱/۶٪ از مجله‌های حوزه مهندسی و ۴۰٪ از مجله‌های حوزه هنر و معماری به موقع و بدون تأخیر منتشر می‌شوند. در نتیجه، کمترین میزان تأخیر در انتشار را دارا هستند و ۲۹٪ از مجله‌های حوزه علوم پایه، ۱۶/۶٪ از مجله‌های حوزه علوم انسانی و ۹٪ از مجله‌های حوزه کشاورزی، به موقع و بدون تأخیر منتشر می‌شوند. در نتیجه، می‌توان گفت به ترتیب حوزه‌های کشاورزی، علوم انسانی و علوم پایه دارای بیشترین میزان تأخیر در انتشار هستند.

همچنین، نتایج حاکی از آن است که از مجموع نشریه‌های فوق، ۱۳۲ عنوان مجله (۳۱/۲۷٪) بدون تأخیر، ۹۰ عنوان (۲۱/۳٪) با یک شماره تأخیر، ۳۹ عنوان (۹/۲٪) با دو شماره تأخیر، ۴۷ عنوان (۱۱/۱٪) با سه شماره تأخیر و ۱۴۴ عنوان (۲۷٪) با بیش از ۳ شماره تأخیر، در سالهای مورد بررسی منتشر شده‌اند.

جدول ۶. وضعیت میزان تأخیر مجله‌های علمی در حوزه‌های شش‌گانه

ردیف	حوزه موضوعی	تعداد	بموقع انتشار یافته	با تأخیر انتشار یافته	یک شماره	دو شماره	سه شماره	بیش از سه شماره
۱	علوم پزشکی	۱۴۴	۶۹	۷۵	۳۸	۱۰	۸	۱۹
۲	علوم انسانی	۱۳۸	۲۳	۱۱۵	۲۵	۱۸	۲۰	۵۲
۳	مهندسی	۶۰	۲۵	۳۵	۱۳	۴	۵	۱۳
۴	کشاورزی	۴۴	۴	۴۰	۹	۴	۱۰	۱۷
۵	علوم پایه	۳۱	۹	۲۲	۵	۳	۳	۱۱
۶	هنر و معماری	۵	۲	۳	۰	۰	۱	۲
۷	جمع کل	۴۲۲	۱۳۲	۲۹۰	۹۰	۳۹	۴۷	۱۴۴

۷. تأخیر در انتشار مجله‌های علمی - پژوهشی ایران، بیشتر ناشی از چه

مواعظ انتشاراتی است؟

برای پاسخ به این پرسش، از مطالعه متون و بررسیهای مختلف، «کیا» (۱۳۷۰)، «محسنیان‌راد» (۱۳۷۰)، «مضطرزاده» (۱۳۷۴)، «فانی» (۱۳۷۴) استفاده شد. بر این اساس، مهمترین دلایل انتشار نیافتن به موقع مجله‌های علمی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

دسته اول ناشی از ضعفهای بیرونی است که به مواردی از قبیل ضعف نظام پژوهشی، ضعف انجمنهای علمی، مشکلات مالی و حقوقی صاحبان امتیاز نشریه‌های علمی، ناتوانی در توزیع به موقع نشریه‌ها، کمبود امکانات فنی و مواد اولیه برای چاپ و نشر مجله‌ها، استقبال نکردن جوامع علمی از نشریه‌های چاپی، عدول از موازین سیاسی در چاپ و نشر و ... ارتباط دارد.

دسته دوم، ضعفهای درونی است که به خود دفتر مجله و ماهیت کاری آن برمی‌گردد. ضعف بنیة علمی نویسی، ضعف مدیریتی، کمبود نیروی متخصص و هیئت تحریریه، شمارگان پایین نشریه‌های علمی، نبود تجربه کافی در انتشار مجله‌های علمی، آشنا نبودن صاحبان امتیاز از چگونگی جریان انتشار نشریه، اتکا نداشتن مجله‌ها به سازمانها و نهادهای دولتی (اتکابه خود)، کمبود مطالب و مقاله‌های علمی، تمام وقت نبودن هیئت تحریریه و اشتغال زیاد مدیران مسئول، طولانی شدن روند داوری مقاله‌ها برای چاپ و انتشار و سایر عوامل دیگر که باعث تأخیر در انتشار نشریه می‌شود.

تأخیر و طولانی شدن زمان انتشار، در پایین آمدن سطح کیفی مجله‌ها چه از نظر روزآمدی و چه از نظر چگونگی دسترسی، اثرات نامطلوبی بر جای می‌گذارد. از جمله مهم‌ترین این تأثیرهای نامطلوب، دیر هنگام بودن مطالب نشر یافته است که کاهش اشتراک و احتمالاً توقف انتشار را به دنبال دارد.

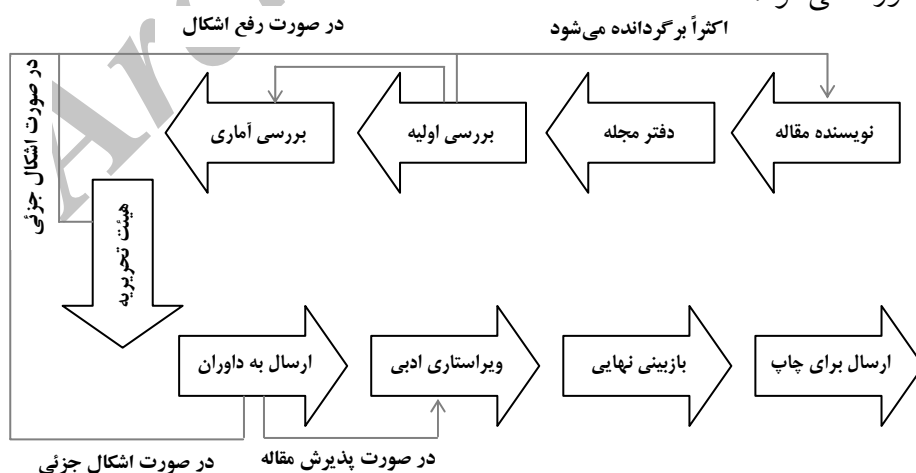
چرخه طولانی فرایند بررسی مقاله‌ها؛ معضل اصلی تأخیر

یکی از مهمترین عواملی که باعث کند شدن یا تأخیر طولانی در انتشار مجله‌های علمی می‌شود، چرخه طولانی روند انتشار مقاله‌های علمی در مجله‌هاست. نشر هر منبع اطلاعاتی مانند کتاب، مجله و ... در شکل‌های مختلف از جمله چاپی به گذر از فرایندهای مختلفی از قبیل تولید محتوا، آماده‌سازی محتوا، چاپ، بازاریابی،

توزیع و ... نیاز دارد و هر یک از این مراحل دارای زیر مجموعه‌های زیادی است که در آن افراد و تخصص‌ها و حرفه‌های متعدد مانند نویسندگان، محققان، ویراستاران ادبی، داوران، ویراستاران فنی، صفحه‌بندها، حروفچینها و... به آن مشغول هستند، که به امر انتشار مجله می‌انجامند. به عبارت دیگر، نگارش نهایی یک محتوای خاص مانند مقاله علمی با حمایت فکری گروه‌های مختلف صورت می‌گیرد. معمولاً در هر یک از مراحل چرخه نشر، منبع مذکور جرح و تعدیل می‌شود و پس از آن برای آماده‌سازی فنی به بخشهای دیگر ارجاع داده می‌شود (محسنی، ۱۳۸۳). همین مراحل طولانی و پیچیده در کنار دیگر عوامل نشر، مانع انتشار بموقع می‌شود، بخصوص اگر مدیرمسئول از توانایی و تجربه کافی برخوردار نباشد. به طور خلاصه، چرخه انتشار مقاله‌ها در مجله‌های علمی را می‌توان این‌گونه بیان کرد که پس از تدوین مقاله توسط نویسنده و ارسال به دفتر مجله، بندرت اتفاق می‌افتد که مقاله ارسالی از هر لحاظ با فرمت مجله هماهنگ باشد. به همین جهت، بیشتر مقاله‌ها پس از بررسی اولیه به نویسنده رابط برگردانده می‌شود تا اصلاح شود. اشکال عمده مطرح در این زمینه مدت زمانی است که برای ارسال دوباره مقاله به طول می‌انجامد که گاهی از چند ماه تجاوز می‌کند. پس از گذر از این مرحله، مقاله مورد بررسی آماری قرار می‌گیرد و چنانچه از نظر آماری اشکال نداشته باشد، در هیئت تحریریه مطرح می‌شود و در غیر این صورت به نویسنده رابط برگردانده می‌شود. مقاله‌ها به ترتیب وصول، در جلسات هیئت تحریریه مطرح می‌شوند. در صورت نبود هر گونه اشکال از نظر شرایط تهیه و ساختار مقاله، به منظور بررسی علمی برای داوران ارسال می‌گردد. مقاله‌هایی که داوران اولیه اصلاحاتی را از نویسندگان آنها درخواست نموده‌اند، پس از برگشت از نویسندگان دوباره برای بررسی به یکی از داوران اولیه ارسال می‌شود و پس از این مرحله، بار دیگر در

جلسه هیئت تحریریه مطرح و تصمیم‌گیری لازم انجام می‌شود. پس از تصویب و پذیرش مقاله در جریان بررسی، از نظر اشکالهای املائی و انشایی توسط ویراستار ادبی مورد ملاحظه قرار می‌گیرد. ویرایش مقاله از این منظر عامل دیگری است که ممکن است برای هر مقاله چندین بار انجام گیرد و مستلزم صرف وقت و دقت زیادی است. در نهایت، پس از اتمام مراحل فوق و بعد از اینکه مقاله چند بار بررسی شد، برای بازبینی نهایی به مسئولان اجرایی مجله (مدیر مسئول، سردبیر، مدیر اجرایی) ارسال می‌شود و سرانجام پس از آمایش، برای چاپ ارسال می‌گردد. چاپ به موقع مجله، به امکانات و وضع کاری موجود در چاپخانه نیز بستگی دارد. همچنین، پیش می‌آید که به دلیل رعایت نوبت چاپ و یا دشواریهای دسترسی به مواد اولیه نشر و یا به دلیل خرابی دستگاه‌ها، چاپ بموقع مجله ممکن نیست. ارسال و دریافت مراسلات پستی نیز از دشواریهای است که دفتر مجله همواره با آن روبروست و برمدت زمان این چرخه تأثیر می‌گذارد و زمان انتشار و توزیع را گاهی از حد متعارف، طولانی‌تر می‌کند (حامد برقی، بی‌تا).

در زیر، مراحل عبور مقاله برای چاپ در یک مجله علمی به صورت خلاصه آورده می‌شود:

نمودار ۱. فرایند بررسی مقاله برای چاپ در یک مجله علمی - پژوهشی

آزمون فرضیه‌ها

۱. بین نرخ تأخیر انتشار مجله‌های علمی - پژوهشی ایران در حوزه‌های شش‌گانه، تفاوت معناداری وجود دارد.

به منظور آزمون فرضیه فوق و به دلیل اینکه متغیرها از نوع گسسته و دارای فراوانی بودند، از آزمون کای اسکور استفاده شد. نتایج حاصل حاکی از آن است که کای اسکور برابر با ۶۰/۲۲ با درجه آزادی ۵ در سطح یک‌هزارم، معنادار است. بنابراین، می‌توان پذیرفت که نرخ تأخیر در حوزه‌های شش‌گانه، با یکدیگر متفاوت است.

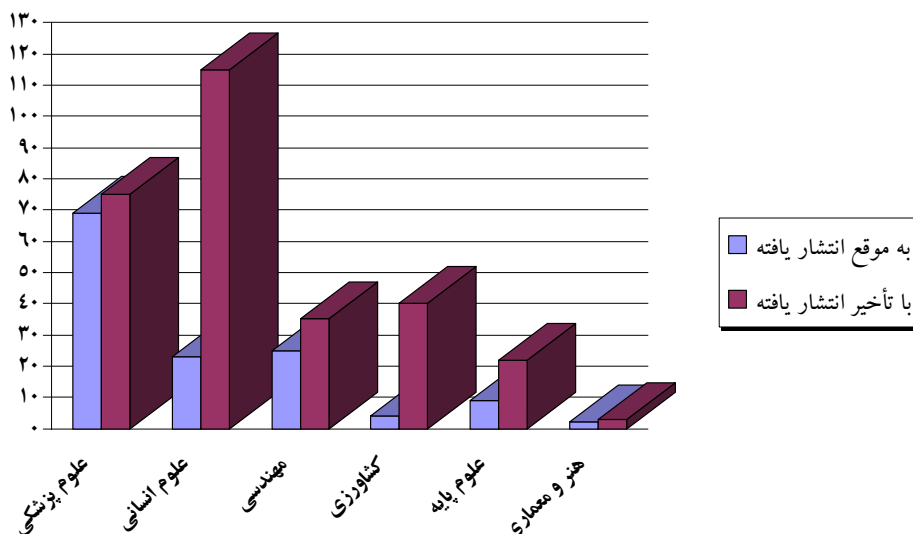
۲. درصد مجله‌هایی که با تأخیر منتشر می‌شوند در هر شش حوزه موضوعی بیشتر از ۵۰٪ است

به منظور بررسی یک میانگین با یک ادعا، از آزمون تک نمونه^۱ (تی مستقل) استفاده شد و تمامی میانگین‌های تأخیر هر حوزه با ادعای ۵۰٪ با سطح یک‌صدم، بررسی گردید. نتایج نشان داد فرض تحقیق در همه حوزه‌های شش‌گانه، پذیرفته می‌شود. بنابراین، میانگین تأخیر در حوزه‌های فوق بیش از ۵۰٪ بود.

جدول ۸. درصد تأخیر مجله‌های علمی در حوزه‌های شش‌گانه

ردیف	حوزه موضوعی	تعداد کل مجله‌های علمی در هر حوزه	به موقع منتشر شده	با تأخیر منتشر شده	درصد تأخیر در هر حوزه
۱	علوم انسانی	۱۳۸	۲۳	۱۱۵	۸۳٪
۲	علوم پزشکی	۱۴۴	۶۹	۷۵	۵۲٪
۳	علوم پایه	۳۱	۹	۲۲	۷۱٪
۴	مهندسی	۶۰	۲۵	۳۵	۵۸٪
۵	کشاورزی	۴۴	۴	۴۰	۹۰٪
۶	هنر و معماری	۵	۲	۳	۶۰٪

1. One sample t-test.

نمودار ۲. میزان تأخیر مجله‌های علمی در حوزه‌های شش‌گانه

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه یافته‌های علمی به شرطی از سوی مجامع جهانی معتبر شناخته می‌شود و در مخزن علوم جهان قرار می‌گیرد که داوران با صلاحیت آنها را تأیید کنند و به صورت مقاله تنظیم شود و در یک مجله معتبر علمی - پژوهشی، در کوتاه‌ترین زمان ممکن به چاپ برسد. در این بررسی، تأخیر در نشر مجله و عوامل مؤثر بر آن، بررسی شد. از کل مجله‌هایی که در ایران منتشر می‌شود، ۴۲۲ عنوان دارای رتبه‌های «علمی - پژوهشی» و «علمی - ترویجی» هستند. از این تعداد، ۳۱٪ به موقع منتشر می‌شوند و ۶۹٪ دارای تأخیر در انتشار هستند. از این میان، ۲۷٪ مجله‌ها با بیش از سه شماره تأخیر منتشر می‌شوند. همچنین، نتایج گویای این نکته است که میزان تأخیر در همه حوزه‌ها یکسان نیست، به طوری که حوزه‌های علوم پزشکی، مهندسی، هنر و معماری دارای کمترین میزان تأخیر و مجله‌های حوزه‌های کشاورزی، علوم

انسانی، و علوم پایه دارای بیشترین میزان تأخیر در انتشار مجله‌های علمی هستند. به عبارت دقیق‌تر، اگر فاصله انتشار مجله فصلنامه باشد و با بیش از سه شماره تأخیر منتشر شود، جامعه علمی مربوط، نزدیک به یک سال از دسترسی به اطلاعات روزآمد حوزه خود از طریق آن مجله محروم می‌گردد. در نتیجه، این میزان تأخیر اثرهای نامطلوبی در اشاعه به موقع اطلاعات و همگانی کردن علم خصوصی می‌گذارد. اگر قرار است به سطح مطلوبی از تولید علم برسیم، باید از طریق برداشتن موانع و کمک به مسئولان این حوزه، زمینه را برای انتشار به موقع مجله‌ها فراهم آوریم. ارائه گزارش از تولیدات علمی، ایجاب می‌کند تا مجله‌های علمی به موقع منتشر شوند. در این صورت، پردازش آنها در اسرع وقت انجام می‌شود. بدون توجه به این مهم و حل این مسئله، ISI مجله‌هایی را که با تأخیر منتشر می‌شوند، در پایگاه خود قرار نمی‌دهد.

پیشنهادها

به منظور ارتقای کیفیت و کمیّت مجله‌های علمی و رفع ضعفهای موجود، پیشنهاد می‌شود:

- دوره‌های آموزشی برای تقویت بنیۀ علمی نویسنده‌گان مقاله‌ها به منظور به حداقل رساندن میزان اشکالهای مقاله‌های ارائه شده توسط آنها و تسریع روند داوری مقاله‌ها، برگزار شود.
- برگزاری دوره‌های تخصصی برای داوری علمی مقاله‌ها.
- در نظر گرفتن پاداش مناسب برای داوران علمی و ویراستاران ادبی مجله.
- حمایت مالی دولت و سازمانها از مجله‌هایی که به استانداردهای کیفیت و نشر به موقع پایبندند.

- استفاده از تجهیزات و امکانات لازم جهت الکترونیکی کردن فرایند نگارش مقاله، اصلاح اولیه، ارسال مقاله به دفتر مجله، داوری مقاله، اعلام نظر داوران به مؤلف، حروفچینی و صفحه‌آرایی مقاله و ...
- تهیه و پخش نسخه الکترونیکی مجله به صورت لوح فشرده (CD) و برخط.

منابع

- حامدبرقی، غلامعلی (بی‌تا). «چرخه بررسی مقالات چرا طولانی است؟» مجله پزشکی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تبریز.
- خادمیان، مهدی (۱۳۸۰). «بررسی احتمال تأثیرپذیری مجموعه ادواریهای چاپی از مجموعه ادواریهای الکترونیکی دسترس‌پذیر در دانشگاه فردوسی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
- دیانی، محمد حسین (۱۳۶۷). «روند انتشار و توقف مجله‌های فارسی»، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره چهارم شماره اول، (پاییز).
- فانی، کامران و دیگران (۱۳۷۴). «عوامل ضعف مجله‌های علمی ایران»، رهیافت، شماره هشتم، (بهار).
- کیا، علی اصغر (۱۳۷۰). «عوامل مؤثر بر انتشار و عدم انتشار نشریات علمی در ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- محسنی، حمید (۱۳۸۳). مجموعه‌سازی و خدمات تحویل مدرک. تهران: کتابدار.

- محسنیان راد، مهدی (۱۳۷۰). «بررسی مسائل مجلات علمی در جهان سوم با تاکید بر ایران»، جعفری، سید جعفر. رسانه، سال دوم، شماره دوم، (تابستان).
- مضطرزاده، فتح‌الله (۱۳۷۴). «وضعیت فعلی مجلات علمی ایران»، رهیافت، شماره هشتم، (بهار).

- Amat, Carlos (2008). "Editorial and publication delay of papers submitted to 14 selected food research journals. In fluence of on- line posting". *scientometric*, V. 74. N. 3.
- Egghe,loe(2000) ." The Influence of Publication Delays on the Observed Aging Distribution of Scientific Literature". *Rounald rousseau. Journal of the American Society for Information Science*, V. 51. N. 2.
- Luwel,M(1998). Publication delays in the science field and their relationship to the aging of scientific literature. *Moed, H f. Scientometrics*, V. 41. N. 1/2.
- Shepherd, david (1973). "Some effects of delay in publication of information medical gournals, and implication for the future" *IEEE transactions on professional communication*, V. 16. N. 3.